

VERBOVANIE A CESTY SLOVENSKÝCH DOBROVOĽNÍKOV DO ŠPANIELSKA (1936 – 1939)

ŠTEFAN DVORSKÝ

DVORSKÝ, Š.: The Recruitment and Journeys of Slovak Volunteers to Spain (1936–1939). *Vojenská história*, 4, 29, 2025, pp 25–43, Bratislava.

This study addresses the recruitment and travel of Slovak volunteers to Spain during the Spanish Civil War, from 1936 to 1939. It analyses the international context of the formation of the International Brigades and the specific features of the recruitment structures in Slovakia. The author identifies a structured system of recruitment operating at local, regional, and central levels, highlighting its effectiveness despite repressive measures by the Czechoslovak state authorities. The research reveals the diverse motivations of the Slovak volunteers, which included ideological conviction, economic factors, and personal reasons. Particular attention is paid to the specific travel routes used by the Slovak volunteers and the challenges they faced in their attempts to reach Spain. The study also analyses the restrictive measures taken by the Czechoslovak state against the volunteers and the organisers of the recruitment campaign, noting their inconsistent implementation in practice. Drawing upon archival sources and participants' memoirs, the study offers a new perspective on the phenomenon of the Slovak International Brigaders within the broader context of the international workers' movement and the anti-fascist resistance.

Keywords: Spanish Civil War, International Brigades, Slovak volunteers, Communist Party of Czechoslovakia.

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.4.2>

Úvod

Vypuknutie občianskej vojny v Španielsku v júli 1936 vyvolalo silnú medzinárodnú odozvu, ktorá sa prejavila aj vo formovaní medzinárodných dobrovoľníckych jednotiek bojujúcich na strane republikánskej vlády. Spomedzi týchto tzv. interbrigadistov predstavovali významnú skupinu aj československí dobrovoľníci, medzi ktorými bolo množstvo Slovákov. Napriek nezanedbateľnému počtu slovenských interbrigadistov zostáva táto problematika v historiografii pomerne málo preskúmaná, najmä organizačné aspekty náboru a logistiky ich ciest do Španielska. Zatiaľ čo ideologické a politické aspekty účasti československých dobrovoľníkov v občianskej vojne v Španielsku boli predmetom viacerých publikácií a štúdií¹, otázky praktickej realizácie náborovej činnosti na území Slovenska a špecifických okolností transportu slovenských dobrovoľníkov ostávajú nedostatočne analyzované.

Predkladaná štúdia si kladie za cieľ túto medzeru vyplniť prostredníctvom analýzy dvoch vzájomne prepojených aspektov: procesu verbovania slovenských dobrovoľníkov a organizácie ich ciest do republikánskeho Španielska. Výskum je zasadený do širšieho medzinárodného kontextu formovania interbrigád, pričom sa zameriava na identifikáciu špecifik slovenskej účasti. Z metodologického hľadiska sa štúdia opiera o kombináciu primárnych archívnych prameňov a publikovaných memoárových svedectiev. Archívny výskum prebiehal v slovenských archívnych inštitúciách, konkrétne v Slovenskom národnom archíve v Bratislave, Štátnom archíve v Žiline so sídlom v Bytči a jeho pracoviskách v Žiline

¹ Pozri napríklad: LONDON, Artur Gerard. *Španělsko, Španělsko...* Praha : Nakladatelství politické literatury, 1963; RAJLICH, Jiří – MAJTENYI, David. *Jan Ferák a ti druzí: Českoslovenští interbrigadisté, leteci a letouny v občanské válce ve Španělsku*. Cheb : Svět křídel, 2012; MARŠÁLEK, Zdenko – VORÁČEK, Emil (eds.). *Interbrigadisté, Československo a španělská občanská válka*. Praha : Historický ústav AV ČR – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017.

a v Liptovskom Mikuláši, ako aj v Archíve Múzea SNP v Banskej Bystrici. Cieľom výskumu bolo identifikovať špecifiká slovenského príspevku k fenoménu interbrigadistov a preskúmať konkrétne lokálne a krajské organizačné štruktúry náborovej činnosti na území Slovenska. Rozšírenie výskumu o materiály z centrálnych archívov v Prahe by umožnilo širšiu komparáciu s českými krajinami a analýzu centrálného riadenia náborovej kampane, zostáva však úlohou pre budúce bádanie. Kľúčovým zdrojom poznatkov sú dokumenty bezpečnostných orgánov československého štátu, ktoré monitorovali a dokumentovali náborovú činnosť. Dôležitým zdrojom informácií sú tiež spomienkové výpovede samotných interbrigadistov, publikované v povojnovom období, zachytávajúce osobné skúsenosti dobrovoľníkov s procesom verbovania a cestou do Španielska. Konfrontácia týchto typov prameňov (oficiálne dokumenty štátnych orgánov a subjektívne spomienky účastníkov) umožňuje vytvorenie komplexnejšieho a vyváženejšieho obrazu skúmaného fenoménu.

Pri výbere konkrétnych prípadov slovenských dobrovoľníkov uvedených v štúdií boli uplatnené nasledovné kritériá: reprezentatívnosť z hľadiska geografického pôvodu (rôzne regióny Slovenska), sociálneho zloženia (robotníci, baníci, intelektuáli), ako aj rôznorodosť motivačných faktorov a spôsobov náboru pre interbrigády. Osobitná pozornosť bola venovaná prípadom, ktoré ilustrujú špecifické aspekty slovenskej účasti, ako napríklad úloha ekonomických vysťahovalcov, využívanie rôznych cestovných trás alebo represívne zásahy štátnych orgánov. Výber bol ovplyvnený dostupnosťou archívnych prameňov a publikovanej memoárovej literatúry, pričom autor sa snažil zabezpečiť vyvážené zastúpenie rôznych typov skúseností slovenských interbrigadistov.

Prínosom štúdie pre stav poznania je predovšetkým identifikácia a analýza špecifického systému náborovej činnosti na Slovensku, ktorý sa v niektorých aspektoch odlišoval od štruktúry v českých krajinách. Štúdia tiež objasňuje motivačné faktory slovenských dobrovoľníkov, ktoré predstavovali komplexnú zmes ideologických, ekonomických a osobných pohánok. V neposlednom rade je prínosom aj zmapovanie konkrétnych ciest, ktorými slovenskí dobrovoľníci putovali do Španielska napriek existujúcim legislatívnym a administratívnym prekážkam.

Analýza tejto problematiky prispieva k hlbšiemu pochopeniu ľavicového spektra slovenskej politiky v medzivojnovom období, mechanizmov medzinárodnej solidarity a vzťahu medzi štátnymi bezpečnostnými orgánmi a komunistickým hnutím.

Medzinárodný kontext organizácie interbrigád

Vypuknutie občianskej vojny v Španielsku v júli 1936 vyvolalo silnú medzinárodnú odzvu. Zatiaľ čo fašistické režimy v Nemecku a Taliansku otvorene podporovali nacionalistické sily generála Franca, demokratické štáty sa pod vedením Veľkej Británie a Francúzska pridŕžovali politiky neintervencie. V tejto situácii sa Sovietsky zväz rozhodol podporiť španielsku republiku, avšak nie priamym vojenským zásahom, ale prostredníctvom iných foriem pomoci. Už v septembri 1936 prechádzali cez francúzsko-španielske hranice celé vlaky plné dobrovoľníkov z rôznych končín Európy. Tieto akcie organizovala už od počiatku francúzska komunistická strana. Množstvo dobrovoľníkov prichádzalo do Francúzska bez pasov a peňazí, čo ešte viac komplikovalo ich presun. Situáciu neskôr výrazne skomplikovali opatrenia vyplývajúce z nariadení Medzinárodného výboru neintervencie, po ktorých francúzska vláda uzavrela francúzsko-španielske hranice. Do Španielska sa tak dalo dostať len vďaka prevádzacom, ktorí museli dobrovoľníkov prevádzať cez vrcholy Pyrenejí. Všetky známe trasy, ako aj horské cestičky však strážili francúzski četníci (*Gardes mobiles*).²

² LONDON, Artur Gerard. *Španělsko, Španělsko...* Praha : Nakladatelství politické literatury, 1963, s. 173.

Organizovanie dobrovoľníkov krátko nato oficiálne prevzala Kominternu. Kľúčovým bolo zasadanie politického byra ÚV VKS(b) z 26. augusta 1936, ktorého sa zúčastnili aj prední funkcionári Kominterny Georgi Dimitrov³ a Dmitrij Zacharovič Manuil'skij⁴. Pre obavy zo zahraničných politických komplikácií sa Stalin rozhodol, že do Španielska nevyšle pravidelné vojenské jednotky. Toto rozhodnutie bolo ovplyvnené nielen politickými, ale aj významnými logistickými obmedzeniami. Sovietsky zväz nemal priamy prístup k španielskemu územiu a akékoľvek vyslanie väčších vojenských kontingentov by si vyžiadalo náročný transport cez Atlantický oceán alebo cez územie krajín, ktoré sa pridržiavali politiky neintervencie. Sovietsky námorný a dopravný potenciál v tom čase neumožňoval efektívne zásobovanie a podporu expedičného zboru na takú veľkú vzdialenosť. Naopak, dodávky zbraní a vyslanie obmedzeného počtu špecialistov bolo logisticky zvláduteľné a politicky menej problematické. Sovietsky zväz mal zabezpečovať len dodávky výzbroje a vyslať vojenských poradcov, inštruktorov a špecialistov. Treba však poznamenať, že sovietska pomoc nebola nezištná, za dodané zbrane a materiál dostával Sovietsky zväz zaplatené v zlate z rezerv španielskej centrálnej banky. Súčasne sovietski poradcovia a agenti NKVD vykonávali v republikánskom Španielsku politické čistky namierené proti trockistom, anarchistom a ďalším politickým skupinám, ktoré neboli v súlade s politikou Moskvy. Kominternu bola poverená vytvorením medzinárodných dobrovoľníckych jednotiek, čo predstavovalo základ pre organizovaný nábor v jednotlivých krajinách, vrátane Československa. Prezídium Kominterny o tom rozhodlo na svojom zasadnutí v dňoch 16. a 17. septembra 1936. Organizáciu prevzalo Západoeurópske byro Kominterny v Paríži na čele s nemeckým komunistom Willym Münzenbergom⁵. Kominternu sa usilovala, aby Medzinárodné brigády budili zdanie politickej plurality a boli podporované aj stúpecami demokratickej ľavice a ďalšieho spektra politických strán. Aj napriek tejto snahe zostalo organizovanie a vedenie medzinárodných brigád pevne v rukách komunistov a Kominterny.⁶

Za oficiálny dátum vzniku Interbrigád sa považuje 14. október 1936, keď do mesta Albacete v provincii Murcia prišlo 650 zahraničných, väčšinou francúzskych, nemeckých, poľských a talianskych dobrovoľníkov. Španielska vláda dala súhlas na vytvorenie interbrigád až o šesť dní neskôr, 22. októbra 1936.⁷ Náborovým centrom novovzniknutých Interbrigád sa stal Paríž. Organizáciu a nábor mal na starosti poľský komunista a veterán z bojov Červenej armády plukovník Karol Świerczewski⁸. Nábor dobrovoľníkov zo strednej a východnej Európy riadil Josip Broz Tito⁹. Medzi vedúce osobnosti novovzniknutých interbrigád patrili člen politického byra francúzskej komunistickej

³ Georgi Dimitrov (1882 – 1949) – bulharský komunistický politik, od roku 1935 generálny tajomník Kominterny, neskôr premiér Bulharska.

⁴ Dmitrij Zacharovič Manuil'skij (1883 – 1959) – ukrajinský sovietsky politik, člen politického byra Kominterny, jeden z hlavných organizátorov interbrigád.

⁵ Willy Münzenberg (1889 – 1940) – nemecký komunistický politik a publicista, vedúci Západoeurópskeho byra Kominterny v Paríži.

⁶ RAJLICH, Jiří – MAJTENYI, David. *Jan Ferák a ti druzí: Českoslovenští interbrigadisté, letci a letouny v občanské válce ve Španělsku*. Cheb : Svět křídél, 2012, s. 70.

⁷ RAJLICH – MAJTENYI, *Jan Ferák*, s. 71.

⁸ Karol Świerczewski (1897 – 1947) – poľský dôstojník a komunistický politik, veterán občianskej vojny v Rusku, organizátor náboru dobrovoľníkov pre interbrigády.

⁹ Josip Broz Tito (1892 – 1980) – juhoslovanský komunistický politik, neskôr prezident Juhoslávie, v rokoch 1936 – 1939 organizoval nábor dobrovoľníkov zo strednej a východnej Európy.

strany André Marty¹⁰ a talianski komunisti Luigi Longo¹¹ (krycie meno Gallo) a Giuseppe di Vittorio¹² (krycie meno Nicoletti). Na čele sovietskych vojenských poradcov interbrigád bol generál Emilio Kléber¹³, skutočným menom Manfred Stern. Celkovo napokon vzniklo šesť Medzinárodných brigád (Brigadas Internacionales).¹⁴

Niektorí dobrovoľníci sa do Španielska dostali na lodiach, napríklad 9. októbra 1936 prišla do prístavu Alicante loď *Ciudad de Barcelona* so 650 dobrovoľníkmi. Pri jednej z ďalších plavieb bola loď potopená neznámou ponorkou, keď dopravovala dobrovoľníkov z Marseille do Barcelony. Loď bola zasiahnutá blízko pobrežia, vďaka čomu sa mnohým dobrovoľníkom aj napriek nepriateľskej paľbe podarilo zachrániť plávaním k pobrežiu alebo nasadnutím do záchranných člnov. Po potopení lode *Ciudad de Barcelona* sa dobrovoľníci presúvali do Španielska po súši cez Pyreneje.¹⁵

Organizačná štruktúra a náborová činnosť na Slovensku

V tomto medzinárodnom kontexte sa formovala aj organizačná štruktúra náboru dobrovoľníkov na Slovensku. Hoci centrálné riadenie prebiehalo z Paríža prostredníctvom siete Kominterny, samotný nábor mali na starosti národné komunistické strany. V prípade Československa bola hlavným organizátorom Komunistická strana Československa, ktorá však musela zohľadňovať špecifické podmienky na Slovensku.

Prví slovenskí dobrovoľníci odchádzali do Španielska na vlastnú päsť, pričom financie na cestu si museli zaobstaráť z vlastných zdrojov. Známy je prípad dvoch slovenských dobrovoľníkov, Jozefa Májeka a Ladislava Holdoša z Ružomberka, ktorí získali peniaze na cestu do Španielska prostredníctvom verejnej zbierky deklarovanej ako podpora chudobných v Sovietskom zväze. Na zbernom archu však nebol uvedený presný účel zbierky. Peniaze získané touto cestou pravdepodobne poslužili na financovanie cesty do Španielska.¹⁶

Na jeseň 1936 začala nábor československých dobrovoľníkov do Španielska organizovať už aj komunistická strana. V decembri 1936 vydalo Prezídium krajinského úradu v Bratislave dôverný obožník všetkým politickým a štátno-políciálnym úradom na Slovensku, v ktorom upozorňovalo na rozsiahlu náborovú činnosť pre španielsku republikánsku armádu. Tento dokument konštatoval: „*Podľa dôverných správ sú v Československej republike najímaní vojaci pre občianske vojsko vo Španielsku. Činnosť agentov zasahuje najmä na Slovensko, odkiaľ podľa týchto správ odchádzajú i celé skupiny mladíkov, aby sa dali najat' do služieb španielskej armády.*“¹⁷

¹⁰ André Marty (1886 – 1956) – francúzsky komunistický politik, člen politického byra francúzskej komunistickej strany, jeden z hlavných veliteľov interbrigád.

¹¹ Luigi Longo (1900 – 1980) – taliansky komunistický politik, krycie meno Gallo, neskôr generálny tajomník Talianskej komunistickej strany.

¹² Giuseppe di Vittorio (1892 – 1957) – taliansky komunistický politik a odborársky líder, krycie meno Nicoletti.

¹³ Emilio Kléber (Manfred Stern) (1896 – 1954) – rakúsky komunista v službách ZSSR, generál sovietskej armády, veliteľ sovietskych vojenských poradcov interbrigád.

¹⁴ RAJLICH – MAJTENYI, *Jan Ferák*, s. 70.

¹⁵ PETROU, Michael. *Renegades: Canadian in the Spanish Civil War*. Toronto : UBC Press, 2008, s. 57.

¹⁶ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Archív Liptovský Mikuláš (ďalej f. ŠAŽ-PLM), f. Okresný úrad Ružomberok, škatuľa (ďalej šk.) č. 85, sig. č. 1053/1936, prez.

¹⁷ Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA), fond *Zbierka dokumentov o československých dobrovoľníkoch v Španielsku* (ďalej f. ZDČDŠ), škatuľa (ďalej šk.) č. 1, sig. č. 12.

Náborová činnosť na Slovensku vykazovala oproti situácii v českých krajinách niekoľko špecifik. Kým v Čechách dominoval štandardný partajný aparát s jasnou hierarchickou štruktúrou, na Slovensku náborári častejšie pôsobili cez mimostranícke organizácie a využívali osobné kontakty v menších komunitách. Slovenský nábor sa tiež vyznačoval väčším zapojením ekonomických vysťahovalcov už pôsobiacich v zahraničí, ktorí slúžili ako spojky a kontaktné osoby. Okrem toho slovenská náborová sieť bola menej centralizovaná a viac závislá od regionálnych iniciatív, čo jej umožňovalo dlhšie unikať pozornosti bezpečnostných orgánov. Komunistická strana Československa pôsobila na Slovensku v odlišných spoločenských podmienkach, čo sa prejavilo aj v prístupe k získavaniu dobrovoľníkov. Podľa hlásenia policajného riaditeľstva z 27. októbra 1937: „*Zejména na Slovensku a Podkarpatské Rusi byl pohyb těchto „bezprizorných“ obyvatelů nepřehlednější, a kde se proto dařilo komunistické straně provádění náborů dlouho tajit. Až do konce roku 1936 od tamtudy nebyl hlášen jediný případ verbování, ačkoli tamní občané figurovali mezi zadrženými v Rakousku i jinde.*“¹⁸

Organizačná štruktúra náborovej siete na Slovensku mala svoje jedinečné črty, ktoré sa odlišovali od medzinárodného modelu, no zároveň zachovávali hlavné princípy stanovené Kominternou. Zatiaľ čo v Prahe riadili náborovú akciu stranícki tajomníci Rudolf Vetiška¹⁹ a Karol Luft²⁰, na Slovensku zohrávali kľúčovú úlohu krajské sekretariáty KSČ. Hlavným koordinátorom bol krajský tajomník Karol Šmidke.²² Významne sa zapojili aj František Knézl, pôsobiaci na západnom Slovensku, neskôr v Nitre a Július Šefránek, organizujúci nábor v stredoslovenských priemyselných oblastiach.

Táto nejednoznačná situácia mohla byť spôsobená viacerými faktormi – menšou kontrolou zo strany československých bezpečnostných orgánov, nedostatočným personálnym obsadením policajných zložiek na Slovensku, relatívne väčšou benevolenciou miestnych úradov či lepšou konšpiračnou praxou slovenských komunistov. Verbovanie dobrovoľníkov pre španielske republikánske sily prebiehalo na Slovensku prostredníctvom dôkladne organizovaného trojstupňového systému, ktorý zabezpečoval konšpiratívnosť a obmedzoval riziko odhalenia celej siete.

Na miestnej úrovni pôsobili tzv. náborári, prevažne nižší funkcionári miestnych organizácií KSČ. Ich úlohou bolo vyhľadávať potenciálnych dobrovoľníkov, najmä spomedzi nezamestnaných robotníkov, baníkov a členov komunistických organizácií. Špecifikom slovenských náborárov bolo, že často pracovali aj mimo straníckeho aparátu, napríklad v rámci odborových organizácií, telovýchovných jednot alebo kultúrnych spolkov, kde mali možnosť osloviť širšie spektrum potenciálnych záujemcov.

V správe Krajinského úradu v Bratislave č. 12452/1937 sa uvádza, že miestni náborári, na rozdiel od českých krajín, častejšie využívali osobné kontakty a známosti, keďže v malých slovenských dedinách a mestečkách boli ľavicovo orientovaní jednotlivci dobre známi. Náborári boli vždy inštruovaní, aby pri prvotnom kontakte nehovorili priamo o Španielsku, ale skôr o možnosti práce vo Francúzsku, čím sa minimalizovalo riziko udania zo strany oslovených osôb.

¹⁸ NEDVĚD, Jiří. *Českoslovenští dobrovolníci, mezinárodné brigády a občanská válka ve Španělsku v letech 1936 - 1939 (diplomová práce)*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2008, s. 106.

¹⁹ Rudolf Vetiška (1905 – 1945) – český komunistický politik, tajomník ÚV KSČ zodpovedný za organizáciu odchodu dobrovoľníkov do Španielska.

²⁰ Karol Luft (1904 – 1947) – český komunistický politik, spolu s Vetiškom organizoval nábor dobrovoľníkov v Československu.

²¹ SNA, f. ZDČDŠ, šk. č. 1, sig. č. 11.

²² Karol Šmidke (1897 – 1952) – slovenský komunistický politik, krajský tajomník KSČ na Slovensku, hlavný koordinátor náboru slovenských dobrovoľníkov.

Tento spôsob pôsobenia potvrdzujú aj spomienky Slovákov pracujúcich vo Francúzsku, ktorí tvorili dôležitú súčasť medzinárodnej náborovej siete dobrovoľníkov. Ako uvádza Jozef Miškovič z Budmeríc, nábor sa často uskutočňoval pod zámienkou návštevy príbuzných vo Francúzsku: „*Aby ich odchod vyzeral legálne, museli hľadať rôzne spôsoby na vycestovanie a na vybavenie cestovného pasu a víza. Najčastejšie to robili pod zámienkou návštevy nejakého príbuzného. Vo Francúzsku sme pomohli zasa my, vydávajúcich sa za ich príbuzných. Sám som napísal asi 12 listov, v ktorých som pozýval domnelého brata, švagra alebo bratranca, aby ma prišiel navštíviť, že mu uhradím aj cestovné atď.*“²³

Vynaliezavosť slovenských dobrovoľníkov pri vytváraní krycích legend pre získanie cestovných dokladov dokumentuje aj prípad Jána Majera z Dolného Kubína, ktorý spomína: „*Mal som vtedy patent na nový druh holičských nožníc, a to som využil na získanie cestovného pasu. Súdruhovia mi poradili, aby som patentnú listinu predložil policajnému riaditeľstvu, pričom som tvrdil, že cestovný pas do Francúzska potrebujem preto, aby som tam rokoval o možnostiach výroby nožníc a generálneho zastúpenia ich predaja. Na policajnom riaditeľstve bol so mnou vtedajší senátor za KSČ súdruh Juran. Plán sa nám vydaril, pas som dostal ihneď a ešte mi na policajnom riaditeľstve blahoželali k vynálezu.*“²⁴

Podobnú stratégiu využíval aj Móric Bečky z Bratislavy, ktorý opisuje svoje skúsenosti: „*Pred odchodom som od správy vyžiadal dva dni voľna pod zámienkou, že sa žením. Namiesto ‚svadby‘ išiel som však na ‚krst‘ na krst ohňom pri Madride.*“²⁵

Na krajskej úrovni pôsobili koordinátori, spravidla členovia krajských výborov KSČ. Na Slovensku existovalo niekoľko krajských centier, predovšetkým v Bratislave, v Žiline, v Košiciach a neskôr aj v Nitre. Tieto centrá zohrávali kľúčovú úlohu pri organizácii prepravy dobrovoľníkov a zabezpečovaní potrebných dokumentov.²⁶

Krajskí koordinátori posudzovali vhodnosť kandidátov a rozhodovali, ktorí z nich budú poslaní do centrál v Prahe. Posúdenie zahŕňalo niekoľko kritérií ako spoľahlivosť v zmysle oddanosti veci, fyzická zdatnosť, vojenské skúsenosti a špecializácia, absencia rodinných záväzkov, ktoré by mohli viesť k prezradeniu. Pre vybraných dobrovoľníkov pripravovali krycie legendy a zabezpečovali im cestu do Prahy.

Ludovít Bendák zo Želiezoviec vo svojich spomienkach potvrdzuje túto organizačnú štruktúru: „*S cestovným pasom som šiel za súdružkou Tomášiovou, ktorá ma poslala na Krajský sekretariát KSČ do Bratislavy, kam som odcestoval 7. decembra 1937. Na železničnú stanicu v Želiezovciach ma vyprevadili niekoľkí súdruhovia. V Bratislave na Krajskom sekretariáte ma prijal súdruh Štefan Major. Upozornil ma na ťažkosti, ktoré budem musieť prekonať, a keď videl, že som pevne rozhodnutý ísť do Španielska, dal mi peniaze na cestovné a adresu, kde sa mám v Prahe hlásiť.*“²⁷

²³ LUDROVSKÝ, Jozef – PAŠKA, Pavel. *Žili sme vo Francúzsku*. Bratislava : EPOCH, 1969, s. 150.

²⁴ MAJER, Ján. Pri Terueli sme prešli bojovým peklom. In: FILO, Milan (ed.). *Pri Madride bojovali sme o Prahu, zborník spomienok československých dobrovoľníkov v boji proti fašizmu v Španielsku z rokov 1936-1939*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1961, s. 13.

²⁵ BEČKY, Móric. Nás nikto nemusel nútiť do útoku. In: FILO, Milan (ed.). *Pri Madride bojovali sme o Prahu, zborník spomienok československých dobrovoľníkov v boji proti fašizmu v Španielsku z rokov 1936-1939*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1961, s. 127.

²⁶ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Žilina (ďalej ŠAŽ-Ž), f. Okresný úrad vo Veľkej Bytči (ďalej f. OUVB), škatuľa (ďalej šk.) č. 53, sig. č. 18/37 prez.

²⁷ BENDÁK, Ludovít. Ťažko sme sa lúčili so Španielskym ľudom. In: FILO, Milan (ed.). *Pri Madride bojovali sme o Prahu, zborník spomienok československých dobrovoľníkov v boji proti fašizmu v Španielsku z rokov 1936-1939*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1961, s. 127.

Najvyššou úrovňou bolo ústredie v Prahe, kde pôsobili hlavní organizátori Rudolf Veštíška a Karol Luft, ktorých organizačná činnosť bola už spomenutá. Zatiaľ čo prvé skupiny dobrovoľníkov si museli zabezpečiť financovanie cesty z vlastných zdrojov alebo prostredníctvom miestnych zbierok, neskôr už centrála KSČ v Prahe zabezpečovala vybraným dobrovoľníkom medzinárodné cestovné doklady, finančné prostriedky (1000 – 1500 Kč) a cestovné lístky do Paríža cez Bazilej. Tento systém sa postupne systematizoval a od roku 1937 už fungoval organizovane.

Tento proces podrobne opisuje Ján Majer: „*Po príchode do Prahy som sa hlásil v redakcii Rudého práva. Zišlo sa tam deväť súdruhov, štyria z Československa a päť emigrantov z Nemecka. Ujal sa nás súdruh Šverma, ktorý nám dal najdôležitejšie pokyny na cestu a cestovné lístky z Prahy do Paríža. Cez Nemecko bolo nebezpečné cestovať - fašisti tam zadržovali súdruhov, a preto nám určili trasu cez Rakúsko a Švajčiarsko. V Prahe sme nastúpili každý do iného oddelenia, s nikým sme nenadväzovali rozhovory, aby sme nebudili pozornosť.*“²⁸

Špecifická slovenskej účasti v interbrigádach

Zo štatistických údajov vyplýva, že z celkového počtu 2171 československých dobrovoľníkov evidovaných kádrovou komisiou ÚV PCE tvorili Slováci 421 osôb, teda približne 21 %. Toto zastúpenie je v porovnaní s celkovou populáciou Československa výrazne vyššie, vzhľadom na to, že podľa sčítania obyvateľstva z roku 1921 predstavovali Slováci iba 14 % obyvateľstva republiky. Tento disproporčný pomer naznačuje existenciu špecifických faktorov motivujúcich slovenských dobrovoľníkov. K hlavným faktorom patrila ťaživá sociálno-ekonomická situácia mnohých regiónov Slovenska s vysokou mierou nezamestnanosti, ako aj existencia rozsiahlych komunít slovenských ekonomických vysťahovalcov predovšetkým vo Francúzsku a Belgicku, ktorí sa zapojili do interbrigád. Významným aspektom boli tiež relatívne silnejšie pozície ľavicových politických prúdov v slovenskom priemyselnom prostredí.²⁹

Významným aspektom náborovej stratégie bola cieľená snaha o získanie osôb so špecializovaným vojenským výcvikom, najmä u technických jednotiek a letectva, čo odzrkadľovalo akútnu potrebu republikánskych síl posilniť svoje technické kapacity v konflikte proti dobre vybaveným nacionalistickým silám podporovaným Nemeckom a Talianskom. Podľa správ československých úradov z januára 1937 vydalo ústredie KSČ „*ústne tradovaný prísne dôverný príkaz*“, aby funkcionári strany «*vyhľadávali a nadväzovali styk s osobami, ktoré konali vojenskú službu u technických jednotiek, najmä u letectva a aby snažili sa ich získať pre služby v armáde legítimnej španielskej vlády*».³⁰ Tento strategický zámer poukazuje na potrebu republikánskych síl získať vojakov so špecializovaným výcvikom, ktorí by mohli významne posilniť ich bojové kapacity v konflikte proti nacionalistickým silám generála Franca. Každý takto získaný vojak mal dostať inštrukcie, aby si zadovážil cestovný pas platný pre celú Európu, ďalšie náležitosti zatiaľ zabezpečovali funkcionári komunistickej strany.³¹ Na procese získavania dobrovoľníkov sa podieľali aj kultúrne a vzdelávacie orga-

²⁸ MAJER, Ján. Pri Terueli sme prešli bojovým peklom. In: FILO, Milan (ed.). *Pri Madride bojovali sme o Prahu, sborník spomienok československých dobrovoľníkov v boji proti fašizmu v Španielsku z rokov 1936-1939*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1961, s. 13.

²⁹ MARŠÁLEK, Zdenko. Českoslovenští interbrigadisté 1936-1939 v dobové statistice. In: MARŠÁLEK, Zdenko – VORÁČEK, Emil (eds.). *Interbrigadisté, Československo a španielska občanská válka*. Praha : Historický ústav AV ČR – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017, s. 280.

³⁰ ŠAŽ-Ž, f. Okresný úrad v Žiline (ďalej f. OUŽ), škatuľa (ďalej šk.) č. 72, sig. č. 43/37 prez.

³¹ ŠAŽ-Ž, OUŽ, šk. 72, sig. č. 163/37 prez.

nizácie napojené na komunistickú stranu. V prípade Slovenska to boli napríklad Zväz priateľov ZSSR, Solidarita či DAV (združenie slovenských ľavicových intelektuálov).³² Tieto organizácie zohrávali kľúčovú úlohu nielen pri propagácii, ale aj pri poskytovaní logistickej podpory pri preprave dobrovoľníkov.

Motivácia slovenských dobrovoľníkov bola často spojená so zložitou sociálnou situáciou v mnohých regiónoch Slovenska. Hospodárska kríza zasiahla Slovensko obzvlášť tvrdo a zanechala za sebou vysokú mieru nezamestnanosti. Mnohí Slováci boli nútení hľadať prácu v zahraničí, a to sa odrazilo aj v štruktúre slovenských interbrigadistov. Značný počet československých dobrovoľníkov prichádzal do Španielska z iných krajín, kde pôsobili ako hospodárski vysťahovalci:

z Francúzska: 235 dobrovoľníkov,

z Belgicka: 69 dobrovoľníkov,

z Kanady: 65 dobrovoľníkov³³.

Na Slovensku sa náborári vo veľkej miere spoliehali na existujúce siete ekonomických vysťahovalcov, predovšetkým v Belgicku a Francúzsku. Tento fenomén dokumentuje správa z Ministerstva zahraničných vecí z augusta 1937, v ktorej sa konštatuje, že „značná časť nájímaných osôb pochádza z radov bývalých československých štátnych príslušníkov, najmä slovenských baníkov, ktorí sa vysťahovali do Francúzska či Belgicka.“³⁴

Štefan Hambálek vo svojich spomienkach uvádza: „Roku 1936 som pracoval v továrni Renault v Paríži. V tomto roku sa španielsky ľud musel brániť proti puču frankovcov, ako aj proti útoku nemeckých a talianskych fašistov. Španielski antifašisti volali do celého sveta o pomoc. My sme v Paríži často usporadúvali manifestácie solidarity so španielskym ľudom, na ktorých sa hovorilo o potrebe pomoci Španielskej republike dobrovoľníkmi a financiami.“³⁵ Dobrovoľníci zo zahraničia mali často výhodu, že sa ľahšie dostávali do Španielska, keďže už boli mimo dosahu československých úradov.

Túto skutočnosť potvrdzuje aj Štefan Švec, ktorý opisuje organizačné štruktúry slovenských vysťahovalcov vo Francúzsku: „Vytvorili sme si na tento účel tzv. Československý komitét. Za jednotlivé obvody boli do komitétu zvolení súdruhovia Jozef Černáček a Drapák za predmestie Icy-les-Moulineaux, Rybarička za Notion, Štefan Snere a Klobasa za Gennevilliers, Ján Jančár za Argenteuil, Ján Richnák za Suresnes, Glégo za Montrouge.“³⁶ Tieto krajanské štruktúry nielen organizovali dobrovoľníkov, ale zabezpečovali aj finančnú podporu pre ich rodiny: „Organizovali sme nielen nábor, ale aj akcie na finančnú podporu pre španielskych bojovníkov, pre rodiny dobrovoľníkov.“³⁷

Množstvo slovenských dobrovoľníkov odchádzalo aj z Kanady, medzi ktorých patrili napríklad Ján Matuška, František Šuhajda, Imrich Blaho alebo Ján Dratva. Odchod a nájímanie dobrovoľníkov organizoval Československý delnícky a vzdelávací spolek pro východní Kanadu. Dobrovoľníci z Kanady cestovali zvyčajne loďou z Halifaxu.³⁸ Tým, ktorí prichádzali zo vzdialených oblastí, ako Britská Kolumbia či prériové provincie, a nemali

³² ŠAŽ-Ž, OUŽ, šk. 72, sig. č. 58/37 prez.

³³ MARŠÁLEK, *Českoslovenští interbrigadisté 1936 - 1939*, s. 278.

³⁴ ŠAŽ-Ž, f. OUVB, šk. 52, sig. č. 18/37 prez.

³⁵ HAMBÁLEK, Štefan. Nebo nad Španielskom bolo pre fašistov nebezpečné. In: FILO, Milan (ed.). *Pri Madride bojovali sme o Prahu, sborník spomienok československých dobrovoľníkov v boji proti fašizmu v Španielsku z rokov 1936-1939*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1961, s. 26.

³⁶ LUDROVSKÝ – PAŠKA, *Žili sme vo Francúzsku*, s. 97.

³⁷ LUDROVSKÝ – PAŠKA, *Žili sme vo Francúzsku*, s. 97.

³⁸ NEDVĚD, *Českoslovenští dobrovolníci*, s. 92.

dostatok peňazí, poskytli aspoň skromné vreckové na cestu. Absolvovali bezplatné lekárske prehliadky u miestnych lekárov a následne dostali jednosmerné lístky do Španielska. Dobrovoľníci dostali pokyn, aby cestovali s minimálnou batožinou, obliekali sa ako bežní turisti a nevzbudzovali pozornosť. Mnohí si zaobstarali lacné imitácie kožených kufrov za menej než dva doláre, ktoré boli dostupné vo väčších obchodných domoch.³⁹

Samotná plavba cez Atlantický oceán prebiehala väčšinou pokojne. Napriek inštrukciám zachovávať diskretnosť ohľadom skutočného cieľa cesty, vyhýbať sa konzumácii alkoholu a správať sa nenápadne, ostatní cestujúci spravidla čoskoro zistili, kto dobrovoľníci sú a kam smerujú. Po vylodení v prístave Le Havre vo Francúzsku vedúci skupiny inštruoval dobrovoľníkov, ako reagovať na otázky imigračných úradníkov. Odporúčal im odpovedať dôverlyhodne, najčastejšie tvrdiť, že sú turisti cestujúci na svetovú výstavu. Francúzske imigračné predpisy vyžadovali, aby každý vstupujúci do krajiny disponoval sumou minimálne 30 dolárov. Vedúci skupiny preto rozdeľoval peniaze tým, ktorí potrebnú sumu nemali. Všetci pritom dostali jasné pokyny, že tieto prostriedky patria výboru a musia ich vrátiť ihneď po prejdení colnou kontrolou.⁴⁰ Francúzski colníci pravdepodobne tušili skutočný zámer týchto skupín, keďže bolo nápadné, keď dvadsať až tridsať mladých mužov oblečených podobným spôsobom a disponujúcich takmer rovnakými sumami peňazí prichádzalo naraz. Vo väčšine prípadov však úradníci situáciu vedome prehliadali.⁴¹ Z Le Havre cestovali dobrovoľníci expresným vlakom do Paríža. Tam sa o dobrovoľníkov postarali francúzske organizácie napojené na komunistickú stranu. Niektorí podstúpili zdravotné prehliadky, ktoré však neboli príliš prísne. Následne pokračovali do južného Francúzska k španielskej hranici.⁴²

Cestu z Kanady do Španielska opisuje vo svojich spomienkach slovenský dobrovoľník Ján Kromholc: „V roku 1936 bol som osvetovým pracovníkom najstaršej odbočky strany vo Fort William, Ont. Canada. V roku 1937 v mesiaci januári organizátor pre východnú Kanadu. František Váňa Ukrajinskom dome, prenajatom Čsl. Sekcie, pozval niekoľkých dôverných krajanov do vedľajšej miestnosti, medzi ktorými som bol i ja a hovoril nám, že strana organizuje dobrovoľníkov do Španielska a vysvetlil nám význam tohoto boja a situáciu v tú dobu vo Španielsku. A tak komunisti i nekomunisti sa hlásili rad-radom, medzi ktorými som bol prvý. A tak dňa 9. februára 1937 odcestoval som z druhým transportom z Fort William, Ont. do Toronta, kde sme boli dôverne rozdelení po súkromných bytoch našich straníckych pracovníkov na niekoľko dní, pokiaľ nám vybavili potrebné cestovné doklady do Paríža, a to tak, ako keby sme boli cestovali do svojej vlasti. O tom sme boli uzročený všetci. V Toronte ja som bol pridelený na nocľach k hore spomenutému súdruhuvi C. Slimákovi, ktorý ten čas bol redaktorom Robotníckeho Slova a u ktorého som bol 3 dni. Po troch dňoch sme obdržali potrebné cestovné doklady a po 20.- dollarov kapesné a odcestovali sme z Toronta, Ont. cez Montreal, Que. Do prístavu Halifax a nasadli sme na paralod' British of Badford, dňa 18. 11. 1937, ktorá plavala do prístavu Liverpool of England. Dňa 24. 2. 1937 sme odcestovali vlakom pres Angliu a prišli sme do prístavu Portsmouth, kde sme opäť nasadli na loď a plavali sme cez English Channel do Le Havre a odtiaľ nás viedol jeden Francúzsky súdruh do Paríža. Výborom pre pomoc Španielska v Paríži boli sme prijatí takým nadšením, takým porozumením, že sa to nedá ani opísať. Tu sme sa stretli s dobrovoľníkmi už z celého sveta.“⁴³

³⁹ BEECHING, William. *Canadian Volunteers Spain, 1936-1939*. Winnipeg : Hignell Printing, 1989, s. 16.

⁴⁰ BEECHING, *Canadian Volunteers*, s. 16.

⁴¹ BEECHING, *Canadian Volunteers*, s. 17.

⁴² PETROU, Michael. *Renegades: Canadian in the Spanish Civil War*. Toronto : UBC Press, 2008, s. 57.

⁴³ Archív Múzea SNP, fond ÚD KSS – spomienky, i. č. 92/92.

Ideologická a ekonomická motivácia dobrovoľníkov

Pre mnohých slovenských dobrovoľníkov bola primárnou motiváciou k odchodu do Španielska ich komunistická ideológia a presvedčenie o potrebe medzinárodnej solidarity pracujúcich. V dobových výpovediach a neskorších spomienkach často zdôrazňovali, že išli „brániť demokraciu a bojovať proti fašizmu“. Tento ideologický aspekt sa u mnohých slovenských interbrigadistov spájal s vnímaním španielskeho konfliktu ako predzvesti možného ohrozenia Československa. Mnohí dobrovoľníci vnímali svoj odchod do Španielska v medzinárodnom kontexte ako príspevok k obrane vlastnej krajiny, keďže porážka fašizmu v Španielsku by znamenala oslabenie hitlerovského Nemecka, ktoré predstavovalo hrozbu pre Československo.

Obraz interbrigadistov v dobových médiách a propagande sa výrazne líšil v závislosti od politického zamerania jednotlivých periodík. Zatiaľ čo ľavicová tlač, ako napríklad *Slovenské zvesti*, vykresľovala dobrovoľníkov ako hrdinov bojujúcich za spravodlivú vec, konzervatívne a nacionalistické periodiká, najmä denník *Slovák*, často spochybňovali ich motiváciu a morálny charakter. Prikladom tohto kontrastného zobrazovania je prípad Jána Mrkvu, ktorého *Slovenské zvesti* prezentovali ako udatného bojovníka.⁴⁴ Denník *Slovák* však o ňom napísal: „Žilincania však o Jánovi Mrkvovi majú celkom iný názor. Mrkva bol síce športovcom a ako taký dostal sa do tunajšieho športového klubu za boxera, tam spreneveril príspevky, prehajdákval všetok majetok boxového odboru, potom keď svojim motocyklom zabil v Bytčici jedno dieťa a jednému chlapcovi zlomil nohu, odsúdený bol na šesť mesiacov... Takýto je hrdina Ján Mrkva, ktorého nie len četníci sháňajú, ale ho oplakáva niekoľko nemanželských dieťok.“⁴⁵

Tento prípad ilustruje významný a málo zdokumentovaný aspekt motivácie časti dobrovoľníkov, odchod do Španielska ako úniková cesta pred trestným stíhaním či výkonom trestu. Policajné záznamy a novinové články naznačujú, že medzi dobrovoľníkmi sa nachádzali jednotlivci, ktorí v odchode do Španielska videli príležitosť, ako uniknúť pred domácimi problémami, dlhmi, alebo trestným stíhaním. Pre týchto ľudí predstavovala španielska občianska vojna možnosť „začať odznova“ v novom prostredí. Táto motivácia bola pochopiteľne v oficiálnych dokumentoch KSČ a v povojnových spomienkach interbrigadistov marginalizovaná alebo úplne opomínaná, pretože nezapadala do propagandistického obrazu ideologicky uvedomelých bojovníkov proti fašizmu.

Nemožno však prehliadať ani ekonomické a sociálne faktory, ktoré ovplyvňovali rozhodnutie slovenských dobrovoľníkov. Mnohí z nich boli dlhodobo nezamestnaní a žili v ťažkých podmienkach. Účasť v interbrigádach im okrem možnosti bojovať za ideály ponúkala aj určité hmotné zabezpečenie, stály príjem a stravu. Dobrovoľníci v interbrigádach dostávali základný žold zodpovedajúci platu španielskych vojakov (približne 10 pesety denne) a stravu. Toto materiálne zabezpečenie však nebolo primárnou motiváciou, ale skôr prostriedkom na pokrytie základných životných potrieb počas bojovej služby. Medzinárodné organizácie na podporu interbrigád zabezpečovali dobrovoľníkom základné materiálne potreby, čo pre mnohých nezamestnaných Slovákov predstavovalo dôležitý motivačný faktor. Zaujímavým fenoménom je účasť viacerých slovenských dobrovoľníkov pochádzajúcich z katolíckeho prostredia, čo odráža širší medzinárodný trend, keď sa snaha o vytvorenie ľudového frontu proti fašizmu prejavovala v spolupráci komunistov a kresťanských antifašistov. Jedným z najznámejších prípadov bol Jožo Májek, pôvodne učiteľ na slovenskom vidieku. Májek

⁴⁴ MRKVA, Ján. Dopis veliteľa tanku Štefan Major – Tankista Ján Mrkva po uzdravení vracia sa znovu na bojište. In: *Slovenské zvesti*, 1937, roč. 2, zvláštne vydanie február, s. 3.

⁴⁵ Nová „hviezda“ na komunistickom nebi. In: *Slovák*, 1937, roč. 19, 21. február, č. 42, s. 4.

vyrastal v katolíckom prostredí v Ružomberku, bol členom Orla a funkcionár Hlinkovej mládeže. Stal sa jedným z prvých slovenských dobrovoľníkov v Španielsku. Jeho smrť 23. novembra 1936 pri obrane Madridu sa stala symbolickou a bola využitá republikánskou propagandou. Májek bol zaradený do „štvorice symbolických hrdinov padlých pri obrane Madridu, pričom mal reprezentovať „slovenského antifašistického katolíka“⁴⁶. (Ďalšími trojma symbolmi boli nemecký komunista Beimler, španielsky anarchista Durruti a belgický sociálny demokrat Brechet.)

Podobný prípad predstavuje Gustáv Šimovič, ktorý sa pohyboval v Bratislave v radikálnej ľavicovej strane. Táto dualita naznačuje, že pre niektorých slovenských dobrovoľníkov nebol rozpor medzi ich katolíckym zázemím a ľavicovým presvedčením neprekonateľný. Ich rozhodnutie bojovať v interbrigádach bolo skôr motivované širším protifašistickým postojom než striktnou komunistickou ideológiou. U slovenských dobrovoľníkov sa zaujímavo spájal slovenský nacionálny aspekt s robotníckym internacionalizmom. Napriek tomu, že ideologicky boli zapojení do medzinárodného robotníckeho hnutia, mnohí z nich vo svojich spomienkach zdôrazňovali slovenskú identitu.

Po návrate do vlasti sa vnímanie motivácie dobrovoľníkov výrazne menilo v závislosti od politického kontextu. Zatiaľ čo počas prvej republiky boli ich motívy často spochybňované a redukované na ekonomické pohnútky alebo útek pred domácimi problémami, po roku 1948 bola naopak zdôrazňovaná výlučne ich ideologická motivácia v duchu proletárskeho internacionalizmu. V skutočnosti však išlo o komplexnú zmes ideologických, ekonomických a osobných motívov, ktorých pomerne zastúpenie sa u jednotlivých dobrovoľníkov líšilo. Táto motivačná rozmanitosť predstavuje dôležitý aspekt pre pochopenie fenoménu slovenských interbrigadistov v celej jeho komplexnosti.

Špecifika ciest slovenských dobrovoľníkov

Slovenskí dobrovoľníci využívali viaceré trasy, ktoré boli súčasťou širšieho medzinárodného systému transportu dobrovoľníkov. Archivné dokumenty poskytujú detailný obraz logistiky prepravy dobrovoľníkov z Československa do Španielska. Podľa výnosu Prezídia krajinského úradu v Bratislave z 8. februára 1937 (č. 6772/1937 prez.) cestovali dobrovoľníci cez presne stanovenú trasu zahŕňajúcu Rakúsko, Švajčiarsko a Francúzsko. Na cestu dostávali priemerne 600 Kč a boli vybavení jazdnými lístkami cez železničné stanice Buchs, Bazilej, Belfort a Paríž.⁴⁷ Zaujímavým operačným detailom prepravy slovenských dobrovoľníkov bolo používanie hesla „Navrátil“ pri prekročení štátnych hraníc, čo im umožňovalo identifikovať sa v rámci siete. V Lyone sa mali hlásiť na konkrétnej adrese (Juanes Thomas, 7 Passage Tramuset, Lyon/Montplaisir), odkiaľ pokračovali do Španielska. Na procese sa podieľala aj organizácia „Solidarita, združenie na ochranu práv a pre sociálnu pomoc“ so sídlom v Prahe, ktorá zabezpečovala logistickú podporu.⁴⁸

Mnohým dobrovoľníkom z Československa sa však do Španielska nepodarilo odcestovať. Dokumenty z okresného úradu v Levoči odhaľujú konkrétny prípad preventívneho zásahu štátnych orgánov proti potenciálnemu dobrovoľníkovi. Desiatnik v zálohe Štefan Chmel z Levoče sa podľa správy četníckej stanice z 9. februára 1937 chystal odcestovať do Španiel-

⁴⁶ MOTL, Stanislav. *Peklo pod španielským nebem : Čechoslováci ve španělské občanské válce*. Praha : Rybka Publishers, 2017, s. 137.

⁴⁷ SNA, fond Krajinský úrad v Bratislave. Prezídium a sekretariát krajinského prezidenta (ďalej f. KÚB), škatuľa 234 (ďalej šk.), sig. č. 6772/36 prez.

⁴⁸ SNA, f. ZDČDŠ, šk. č. 1, sig. č. 3.

ska a vstúpiť do vládnej milície. Jeho manželka Helena Chmelová potvrdila tento úmysel pri výsluchu na četníckej stanici: „Štefan Chmel miní cestovati do Španielska a dáti se najmouti jako vojin španělské vládní milice“.⁴⁹ Okresný úrad v Levoči reagoval promptne rozhodnutím z 12. februára 1937 (č. 276/1937 prez.), ktorým Chmelovi odobral cestovný pas vystavený 4. januára 1937. V odôvodnení sa uvádza, že „predmete uvedený nevyhovuje podmienke §-u 7.odst.č.4 zák.č. 55/1928 a preto bolo treba cestovný pas odobrať“.⁵⁰ Tento prípad ilustruje, že úrady aktívne zasahovali proti potenciálnym dobrovoľníkom ešte pred ich odchodom. V niektorých prípadoch sa síce dobrovoľníkom podarilo opustiť Československo, no následne boli zadržaní zahraničnými orgánmi. Osudy týchto neúspešných jednotlivcov zachytila aj dobová tlač. V jednom článku v ľavicových *Slovenských zvestiach* s výrazným titulkom „Bratislavčan 3 mesiace v koncentračnom lágre, chcel do Španielska – odsedel si 6 mesiacov v hitlerovských väzeniach“ sa opisuje prípad slovenského dobrovoľníka Michala Tahotného, ktorý sa pokúsil dostať do Španielska cez Nemecko. Po zadržení nemeckými úradmi bol internovaný najprv vo vyšetrovacej väzbe a následne v koncentračnom tábore. Po polroku brutálneho zaobchádzania bol deportovaný späť do Československa. Tento novinový článok tak ilustruje nielen nebezpečenstvá, ktorým čelili dobrovoľníci pri pokuse o prechod cez nacistické Nemecko, ale aj propagandistické využitie takýchto prípadov ľavicovou tlačou, ktorá zdôrazňovala solidaritu s republikánskym Španielskom a zároveň upozorňovala na brutalitu nacistického režimu.⁵¹

Ďalším rizikom bol prechod hraníc, kde mohli byť potenciálni dobrovoľníci zadržaní pre podozrenie zo zámeru vstúpiť do republikánskej armády. V takýchto prípadoch boli dobrovoľníci následne „eskortou“ dopravovaní späť do vlasti, kde voči nim úrady zvyčajne podali trestné oznámenie a pokiaľ cestovali legálne, odobrali im cestovný pas. Zaujímavé svedectvo o zadržení na nemeckej hranici podal žilinský rodák Gustáv Salinger: „Do Kehlu přibyl jsem dne 24.prosince 1936 ve 22 hod., francouzská celní prohlídka odbyla se hladce, německý celník však mi cestovní pas okamžitě odebral a rozkázal mi, abych neprodleně opustil vlak, kteréžto výzvě jsem vyhověl. Na jakési nádraží strážníci podrobil mne zmíněný celník důkladné osobní prohlídce, při níž však nic závadného nenašel. Odebral mi však mimo cestovního pasu 385 franků a 8 Kč, jakož i 1 schilling a jízdenku Čedoku, vystavenou na cestu do Paříže. Nato jsem byl převeden do soudní věznice v Kehlu, kde mne uvěznili s jistým Čechem neznámého mi jména. Tohoto zadrželi právě tak jako mne a myslím, že jest tam doposud. Dne 25.prosince 1936 doručil mi vězeňský dozorce přípis okresního úřadu v Kehlu data 25.12.1936, jímž jsem byl vyrozuměn, že se na mne uvaluje policejní vazba. Dne 30.prosince 1936 byl jsem pak s 10 jinými čsl.příslušníky ze soudní věznice v Kehlu eskortován na nádraží a vezen stále eskortou a po etapách až do poslední stanice před čsl.hranicemi, kam jsme přibyli včera večer. Tam zůstali jsme přes noc ve věznici, ráno pak vedlo nás 5 bezpečnostních orgánů, ozbrojených pistolemi, k čsl.hranici, kterou jsme v Mühlbachu překročili. Pokud se vazby týká, týrán jsem nebyl. Strava byla však špatná a tak málo, že jsme trpěli hladem. Na cestě z Kehlu až k čsl.hranici zastavili jsme se v 7 městech, kde jsme byli vždy přes noc uvěznění. V Norimberku ztrávili jsme ve vazbě 3 dny. Naše eskorta děla se tak, že jsme byli na nádraží a z nádraží dopravováni v poutech (řetízky).“⁵² Po deportácii Gustáva Salingera do Československa sa začalo voči nemu trestné stíhanie pre zamýšľaný odchod do Španielska a vstup do vládneho

⁴⁹ SNA, f. ZDČDŠ, šk. č. 1, sig. č. 19.

⁵⁰ SNA, f. ZDČDŠ, šk. č. 1, sig. č. 20.

⁵¹ Bratislavčan 3 mesiace v koncentračnom lágre, chcel do Španielska – odsedel si 6 mesiacov v hitlerovských väzeniach. In: *Slovenské zvesti*, 1937, roč. 2, 5. august, č. 148, s. 4.

⁵² ŠAZ-Ž, f. OUŽ, šk. 73, sig. č. 587/37 prez.

vojska. Spomínaný úmysel sa však nepodarilo dokázať.⁵³ Slovenskí dobrovoľníci využívali viaceré trasy. Prvou bola cesta cez Čechy a Nemecko. Táto trasa bola využívaná najmä v počiatočnej fáze verbovania a dobrovoľníci z nej profitovali vďaka relatívnej benevolencii československých a nemeckých úradov. Dobrovoľníci boli najprv zhromaždení v Bratislave, odkiaľ cestovali vlakom do Prahy, kde ich prevzali organizátori z ústredného sekretariátu KSČ. Táto cesta sa však stala nepoužiteľnou po sprísnení kontrol na nemeckých hraniciach v priebehu roku 1937, čo si vyžiadalo novú adaptáciu prepravných trás.

Ďalšia trasa smerovala cez Rakúsko a Švajčiarsko. Po zintenzívnení kontrol na nemeckej trase sa stala hlavnou prepravnou cestou. Slovenskí dobrovoľníci často prekračovali rakúske hranice nelegálne, pričom využívali pomoc pohraničných spojok na Záhorí a v okolí Bratislavy.⁵⁴ Organizácia tejto trasy prebiehala v úzkej spolupráci s medzinárodnou sieťou, kde rakúski a švajčiarski komunisti zabezpečovali tranzit dobrovoľníkov cez svoje územia. Jednou z ďalších trás bola cesta cez Taliansko. Napriek tomu, že fašistické Taliansko oficiálne podporovalo Francove sily, paradoxne niektorí slovenskí dobrovoľníci využívali aj túto trasu, najmä v neskorších fázach náborovej kampane, keď sa hraničné kontroly na tradičných trasách sprísnili. Táto cesta nebola súčasťou oficiálnych smerníc Kominterny vzhľadom na ideologický charakter talianskeho režimu, ale vznikla ako pragmatická adaptácia na meniace sa podmienky hraničných kontrol v strednej Európe. Dobrovoľníci cestujúci touto trasou zvyčajne prekračovali slovensko-maďarskú alebo rakúsko-taliansku hranicu a pokračovali cez severné Taliansko do francúzskeho prístavu Marseille. V talianskom pohraničí im často pomáhali miestni antifašisti, ktorí napriek riziku represii udržiavali kontakty s medzinárodnou sieťou na podporu španielskej republiky. Táto trasa však bola využívaná len zriedkavo a vyžadovala si špecifické krycie legendy, keďže cesta cez Taliansko do Francúzska bola z geografického hľadiska pre slovenských cestujúcich menej logická než priama cesta cez Rakúsko a Švajčiarsko.

Svoju cestu do Španielska cez Taliansko opisuje vo svojich memoároch slovenský dobrovoľník maďarského pôvodu Štefan Fábry. Svoju cestu začal v Bratislave, kde získal falošné doklady a pripojil sa k nemu Ferdinand Danielis z Kežmarku. Bez väčších problémov sa im podarilo prekročiť hranice Československa. Spomínaná dvojica mala šťastie aj pri prekračovaní rakúsko-talianskych hraníc. Komplikácie nastali počas cesty v Taliansku, kde museli obaja muži udržiavať krytie bežných turistov. Kritický bod ich cesty predstavoval prechod taliansko-francúzskych hraníc. Po neúspešnom pokuse prejsť hranicu vlakom na stanici Ventimiglia, kde ich francúzsky pohraničník bez vysvetlenia poslal späť na talianske územie, museli hľadať alternatívne riešenie. Fábry opisuje ich improvizované rozhodnutie: „*Pred nami bola autobusová zastávka, celkom mimovoľne som si prečítal nápis na jednom z autobusov: Ventimiglia, Monte Carlo, Nice. Takmer naraz sme s Vojtechom zvolali: Monte Carlo už nie je Taliansko! A Nice je už určite vo Francúzsku.*“⁵⁵ Vďaka tejto pohotovej reakcii sa im nakoniec podarilo dostať do Francúzska autobusovou linkou cez monacké kniežactvo. V Nice vystúpili neďaleko morského pobrežia a po krátkom odpočinku pokračovali vlakom do Marseille, kde sa spojili s ďalšími dobrovoľníkmi smerujúcimi do Španielska. Cestu cez Monako absolvovali aj ďalší československí dobrovoľníci Štefan Nagy, Gábor Morvai, Vojtech Grünbaun a František Julényi.⁵⁶

Po príchode do Francúzska sa slovenskí dobrovoľníci pridávali k medzinárodnému prí-

⁵³ ŠAŽ-Ž, f. OUŽ, šk. 74, sig. č. 1795/37 prez.

⁵⁴ SNA, f. KÚB, šk. 234, sig. č. 6722/37 prez.

⁵⁵ FÁBRY, Štefan. *V službách revolúcie*. Bratislava : Pravda, 1982, s. 85.

⁵⁶ FÁBRY, *V službách revolúcie*, s. 85.

du, čelia rovnakým problémom ako ostatní. Po uzavretí francúzsko-španielskych hraníc museli aj oni podstúpiť náročné prechody cez Pyreneje. Tie boli zvlášť náročné pre mužov z priemyselných oblastí, ktorí nemali skúsenosti s pohybom v horskom teréne. Naopak, pre dobrovoľníkov z horských oblastí severného Slovenska bol prechod cez hory relatívne menej problematický, čo im v niektorých prípadoch poskytovalo výhodu.

Štátne protiopatrenia a preventívne zásahy

Represívny postoj československej štátnej moci k regrutovaniu dobrovoľníkov do medzinárodných brigád v Španielsku mal vnútropolitické a medzinárodnopolitické dôvody, ktoré odrážali širší európsky kontext politiky neintervencie. K hlavným vnútropolitickým dôvodom patrili antikomunizmus a strach z vojenských skúseností, ktoré získajú československí dobrovoľníci v Španielsku.⁵⁷ Dokladá to dôverná správa Prezídia krajinského úradu v Bratislave z 1. júla 1937, kde sa píše: „*Je možné považovať za preukázané, že vysielanie dobrovoľníkov do Španielska nedeje sa len preto, aby tam chránili demokraciu resp. pomáhali k víťazstvu komunizmu, ale aj za tým účelom, aby sa vycvičili v pouličných bojoch a po návrate do Československej republiky stali sa inštruktormi v tajných komunistických prípravách na komunistické boje pouličné. Ale aj tí, ktorí neboli vyslaní do Španielska za takým cieľom a ktorí sa dali zvieť len politickým romantizmom, alebo túhou po zárobku, pokiaľ ich skúsenosti v Španielsku neprivedú k inému názoru, osvoja si hrubé násilníctvo a navrátia sa demoralizovaní. Nesporne budú sa chcieť v prípadoch miestnych nepokojov a stávkov vyznať a komunistická strana sa vynasnaží, aby ich a ich skúsenosti využila k výcviku úderných oddielov.*“⁵⁸ Obavy československých bezpečnostných orgánov z možného využitia bojových skúseností interbrigadistov pri budúcich vnútropolitických konfliktoch neboli neopodstatnené, keďže podobné obavy zdieľali aj bezpečnostné orgány iných európskych krajín. Tieto obavy boli umocnené revolučnou rétorikou komunistickej strany a skúsenosťami s organizovaním ozbrojených akcií v iných krajinách.

K medzinárodnopolitickým dôvodom patrilo to, že sa československá vláda pripojila k politike neintervencie presadzovanej Veľkou Britániou a Francúzskom, čím sa zaradila do širšieho európskeho rámca oficiálnych postojov k španielskej občianskej vojne. Na základe toho boli v Československej republike uplatňované represívne opatrenia proti dobrovoľníkom, ako aj organizátorom náborovej kampane. Zákonným nástrojom sa stal § 176 zákona č. 131/1936 Zbierky zákonov a nariadení o obrane štátu, podľa ktorého bol nábor československých štátnych občanov do zahraničných vojenských zborov postihovaný žalárom od šiestich mesiacov až po päť rokov. Na základe branného zákona Československej republiky č. 193/1920 Zbierky zákonov a jeho novely z apríla 1927 bol trestný aj samotný vstup do cudzej armády alebo dobrovoľníckej milície, za čo sa zavádzal finančný trest od 20 Kč do 1000 Kč. Proti dobrovoľníkom, ktorí opustili územie Československej republiky bez cestovného pasu, boli uplatňované sankcie proti nelegálnemu prekročeniu štátnych hraníc.⁵⁹

Československé štátne orgány tak vyvinuli komplexný systém protiopatrení proti náboru dobrovoľníkov. Dokumenty potvrdzujú, že úrady systematicky zadržovali podozrivé osoby, vykonávali lustrácie a vyšetrovania podľa §176 zákona o obrane štátu. Pri podozrení z úmyslu vstúpiť do španielskej armády boli preventívne odoberané cestovné pasy.

⁵⁷ GONDA, Radim. Postoj československé štátni moci k rekrutovaniu dobrovoľníkov do medzinárodných brigád ve Španělsku. In: MARŠÁLEK, Zdenko – VORÁČEK, Emil (eds.). *Interbrigadisté, Československo a španělská občanská válka*. Praha : Historický ústav AV ČR – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017, s. 162.

⁵⁸ SNA, f. KÚB, šk. 235, sig. č. 26423/37 prez.

⁵⁹ GONDA, *Postoj československé štátni*, s. 182.

Výnos z 8. februára 1937 (č. 6772/1937 prez.) nariadil, aby pohraničné úrady a pohraničné kontrolné orgány „zabraňovali odjazdu československých štátnych príslušníkov, o ktorých je dôvodné podozrenie, že účelom ich cesty do cudziny je vstup do niektorej z bojujúcich armád v Španielsku.“ Príkazom sa mali tieto osoby „zadržať, prelustrovať a podrobne vy-
počúvať s hľadiska ustanovenia §176 zákona o obrane štátu.“⁶⁰ Dôraz na utajenie týchto zásahov potvrdzuje dodatok z 31. decembra 1936 (č. 76292/1936 prez.), ktorý odporúčal, aby „prípadné zákroky v tejto veci prevedené boli v tichosti“ a aby „učinené zákroky ne-
boly v tlači uverejňované.“⁶¹ V rámci preventívnych opatrení sa štátne orgány zameriavali aj na monitorovanie listovej korešpondencie podozrivých osôb. Policajné orgány systematicky kontrolovali poštu medzi Československom a Španielskom, pričom sa zameriavali najmä na korešpondenciu, ktorá by mohla obsahovať informácie o verbovačkách alebo o dobrovoľníkoch už pôsobiacich v Španielsku. Táto kontrola bola vykonávaná s vedomím poštových úradov, no verejnosť o nej nebola informovaná.

Spomínaný prípad Štefana Chmela nie je ojedinelý, ale predstavuje typický príklad preventívnych zásahov štátnych orgánov proti potenciálnym dobrovoľníkom. Z dostupných archívnych materiálov vyplýva, že podobných prípadov bolo len na území Slovenska evidovaných niekoľko desiatok, pričom mnohé ďalšie preventívne opatrenia zostali nezaznamenané alebo sa ich dokumentácia nezachovala.

Zaujímavým aspektom štátnych represívnych opatrení bola ich nekonzistentná implementácia. Na základe dostupných archívnych prameňov možno konštatovať, že napriek rozsiahlejšej represívnej a sledovacej činnosti polície a četníctva bolo relatívne málo prípadov dovedených až do právoplatného odsúdenia. Toto možno ilustrovať na konkrétnych prípadoch: napríklad spomínaný Gustáv Salinger, ktorý bol deportovaný z Nemecka, bol síce vyšetrovaný pre podozrenie zo zamýšľaného vstupu do španielskej armády, ale trestné stíhanie sa nepodarilo úspešne dokončiť pre nedostatok dôkazov. Podobne aj v prípade Štefana Chmela z Levoče, ktorému bol preventívne odobraný cestovný pas, no k odsúdeniu podľa § 176 zákona o obrane štátu nedošlo.⁶² Táto situácia pravdepodobne súvisela s ťažkosťami pri dokazovaní konkrétneho úmyslu vstúpiť do cudzej armády, ako aj s rozdielnym prístupom justičných orgánov k tejto problematike. Presné štatistiky o počte odsúdených osôb podľa § 176 zákona č. 131/1936 Zb. v súvislosti so španielskou občianskou vojnou si vyžadujú ďalší systematický výskum v justičných archívoch. Napriek týmto opatreniam sa stovkám slovenských dobrovoľníkov podarilo dostať do Španielska. Skutočnosť, že celý systém protiopatrení nedokázal zastaviť odchod dobrovoľníkov, svedčí o vysokej efektívnosti konšpiračnej siete zriadené komunisticou stranou a ďalšími ľavicovými organizáciami. Je tiež zrejmé, že mnohé lokálne úrady a bezpečnostné zložky, najmä na území Slovenska, neprístupovali k tejto problematike s takou razanciou, akú požadovali centrálné orgány.

Záver

Výskum verbovania a ciest slovenských dobrovoľníkov do Španielska odhaľuje viaceré špecifické aspekty tohto historického fenoménu, ktoré dosiaľ neboli v historickej literatúre dostatočne reflektované. V prvom rade je potrebné zdôrazniť, že náborová činnosť na Slovensku vykazovala značné odlišnosti od situácie v českých krajinách, čo sa prejavilo nielen v organizačnej štruktúre, ale aj v metodike práce náborárov a v motivácii samotných dobrovoľníkov.

⁶⁰ SNA, f. ZDČDŠ, šk. č. 1, sig. č. 3.

⁶¹ SNA, f. ZDČDŠ, šk. č. 1, sig. č. 11.

⁶² SNA, f. ZDČDŠ, šk. č. 1, sig. č. 19-20; ŠAŽ-Ž, f. OUŽ, šk. 74, sig. č. 1795/37 prez.

Z analýzy archívnych dokumentov vyplýva, že na Slovensku fungoval prepracovaný systém verbovania, ktorý efektívne prepájal miestnu, krajskú a centrálnu úroveň. Miestni náborári pôsobili často mimo stranického aparátu, čo im umožňovalo osloviť širšie spektrum potenciálnych záujemcov. Významným zistením je disproportčné zastúpenie Slovákov medzi československými interbrigadistami. Zatiaľ čo Slováci tvorili iba 14 % populácie predvojnového Československa, medzi dobrovoľníkmi interbrigád predstavovali až 21 %. Tento nepomer naznačuje, že v prípade slovenských dobrovoľníkov pôsobili špecifické motivačné faktory, ako napríklad ťaživá sociálna situácia v mnohých regiónoch Slovenska či relatívne vysoký počet slovenských ekonomických vysťahovalcov v západoeurópskych krajinách, predovšetkým vo Francúzsku a Belgicku, ktorí sa zapojili do interbrigád.

Motivácia slovenských dobrovoľníkov predstavovala komplexnú zmes ideologických, ekonomických a osobných faktorov. Zatiaľ čo komunistická propaganda akcentovala výlučne ideologické presvedčenie a antifašistický postoj, archívne dokumenty odhaľujú, že značnú úlohu zohrávali aj ekonomické faktory, najmä u dlhodobo nezamestnaných osôb. V niektorých prípadoch dokonca odchod do Španielska predstavoval únikovú stratégiu pred domácimi problémami či trestným stíhaním, čo potvrdzujú dobové policajné správy a novinové články. Analýza ciest slovenských dobrovoľníkov do Španielska odhalila existenciu viacerých trás, ktoré sa prispôbovali meniacim sa bezpečnostným opatreniam v jednotlivých európskych krajinách. V počiatočnej fáze bola využívaná cesta cez Nemecko, neskôr dominovala trasa cez Rakúsko a Švajčiarsko a v niektorých prípadoch viedla dokonca aj cez fašistické Taliansko. Špecifickým fenoménom bol tiež vysoký počet slovenských dobrovoľníkov prichádzajúcich do Španielska z iných krajín, najmä z Francúzska, Belgicka a Kanady, čo súviselo s existenciou rozsiahlych komunít slovenských ekonomických vysťahovalcov. Výskum tiež osvetlil protiopatrenia československého štátu voči náborovej činnosti. Štátne orgány vyvinuli komplexný systém preventívnych zásahov, ktorý zahŕňal odoberanie cestovných pasov, systematické sledovanie podozrivých osôb a kontrolu korešpondencie. Napriek týmto opatreniam sa stovkám slovenských dobrovoľníkov podarilo dostať do Španielska, čo svedčí o vysokej efektivite konšpiračnej siete zriadenej KSČ a ďalšími ľavicovými organizáciami. Zaujímavým zistením je aj nedôsledné uplatňovanie týchto represívnych opatrení, ktoré odzrkadľovalo širšie politické rozdelenie československej spoločnosti v otázke španielskej občianskej vojny.

V širšom kontexte fenomén slovenských interbrigadistov odzrkadľoval zložitú politickú a sociálnu situáciu medzivojnového Slovenska. Pozoruhodným aspektom je prepojenie slovenského nacionálneho cítenia s robotníckym internacionalizmom, ako aj účasť viacerých dobrovoľníkov pochádzajúcich z katolíckeho prostredia, čo narušuje zjednodušené predstavy o striktnom ideologickom rozdelení slovenskej spoločnosti v danom období.

Výber konkrétnych prípadov v tejto štúdii bol zameraný na ilustráciu rôznorodosti skúseností slovenských dobrovoľníkov a nereprezentuje kompletnú štatistickú vzorku. Systematickejšia analýza sociálneho a regionálneho profilu všetkých slovenských interbrigadistov si vyžaduje ďalší výskum.

Výskum verbovania a ciest slovenských dobrovoľníkov do Španielska tak prispieva nielen k hlbšiemu poznaniu konkrétnej historickej udalosti, ale aj k lepšiemu pochopeniu dynamiky slovenskej spoločnosti v predvečer druhej svetovej vojny. Zároveň otvára priestor pre ďalší výskum, najmä v oblasti komparácie slovenskej skúsenosti s podobnými procesmi v iných krajinách strednej a východnej Európy, ako aj detailnejšieho skúmania povojnových osudov slovenských interbrigadistov.

Š. DVORSKÝ: REKRUTIERUNG UND WEGE SLOWAKISCHER FREIWILLIGER
NACH SPANIEN (1936 – 1939)

Die Studie *Rekrutierung und Wege slowakischer Freiwilliger nach Spanien* widmet sich der Analyse des Rekrutierungsprozesses und der Organisation der Transporte slowakischer Freiwilliger in das republikanische Spanien während des Bürgerkriegs von 1936 bis 1939. Die Untersuchung bettet diese Problematik in einen breiteren internationalen Kontext der Entstehung der Internationalen Brigaden unter der Schirmherrschaft der Komintern ein und identifiziert sowie analysiert die Besonderheiten des slowakischen Beitrags.

Gestützt auf Archivdokumente und memoiristische Zeugnisse deckt der Autor ein sorgfältig ausgearbeitetes dreistufiges System der Organisation der Anwerbung in der Slowakei auf. Auf lokaler Ebene agierten die sogenannten Rekrutierer, überwiegend niedrige Funktionäre der Kommunistischen Partei, die potenzielle Freiwillige vor allem unter arbeitslosen Arbeitern und Mitgliedern linker Organisationen suchten. Eine Besonderheit der slowakischen Rekrutierer bestand darin, dass sie häufig auch außerhalb des Parteiapparats tätig waren, innerhalb von Gewerkschaften, Sportvereinen oder Kulturvereinen.

Die kommunistische Propaganda betonte ausschließlich die ideologische Überzeugung und die antifaschistische Haltung, während Archivdokumente zeigen, dass wirtschaftliche Faktoren eine erhebliche Rolle spielten, insbesondere bei langzeitarbeitslosen Personen. In einigen Fällen stellte die Abreise nach Spanien auch eine Fluchtstrategie vor innerstaatlichen Problemen oder strafrechtlicher Verfolgung dar.

Die Studie identifiziert zudem mehrere Wege, über die slowakische Freiwillige nach Spanien reisten. Während in der Anfangsphase der Weg über Deutschland genutzt wurde, dominierte später der Weg über Österreich und die Schweiz. In manchen Fällen reisten die Freiwilligen paradoxerweise auch durch das faschistische Italien, wobei sie für das Überschreiten der französischen Grenze das Fürstentum Monaco nutzten. Ein bedeutsames Phänomen war die hohe Zahl slowakischer Freiwilliger aus Emigranten-Gemeinschaften in Frankreich, Belgien und Kanada.

Der Autor analysiert außerdem die Gegenmaßnahmen der tschechoslowakischen Staatsorgane, zu denen präventive Maßnahmen wie die Entziehung von Reisepässen, die systematische Überwachung verdächtiger Personen und die Kontrolle der Korrespondenz gehörten. Trotz dieser Maßnahmen gelang es Hunderten slowakischer Freiwilliger, nach Spanien zu gelangen, was von der hohen Effizienz des von der Kommunistischen Partei und weiteren linken Organisationen eingerichteten konspirativen Netzwerks zeugt.

Die Studie trägt zu einem tieferen Verständnis eines konkreten historischen Ereignisses bei und ermöglicht zugleich ein besseres Verständnis der Dynamik der slowakischen Gesellschaft am Vorabend des Zweiten Weltkriegs. Die Forschungsergebnisse eröffnen Raum für weitere Untersuchungen, insbesondere im Bereich des Vergleichs der slowakischen Erfahrungen mit ähnlichen Prozessen in anderen Ländern Mittel- und Osteuropas.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature**Primárne zdroje / Primary sources****Archívy a archívne pramene / Archives and archival sources**

Archív Múzea SNP, fond ÚD KSS – spomienky.

Slovenský národný archív v Bratislave (SNA), fond Zbierka dokumentov o československých dobrovoľníkoch v Španielsku (ZDČDS).

Slovenský národný archív v Bratislave (SNA), fond Krajinský úrad v Bratislave. Prezídium a sekretariát krajinského prezidenta (KÚB).

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Archív Liptovský Mikuláš (ŠAŽ-PLM), fond: Okresný úrad Ružomberok.

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Žilina (ŠAŽ-Ž), fond Okresný úrad vo Veľkej Bytči (OUVB).

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Žilina (ŠAŽ-Ž), fond Okresný úrad v Žiline (OUŽ).

Sekundárne zdroje / Secondary sources**Monografie a zborníky ako celok / Monographs**

BEČKY, Móric. Nás nikto nemusel nútiť do útoku. In: FILO, Milan (ed.). *Pri Madride bojovali sme o Prahu, zborník spomienok československých dobrovoľníkov v boji proti fašizmu v Španielsku z rokov 1936 – 1939*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1961.

BEECHING, William. *Canadian Volunteers Spain, 1936 – 1939*. Winnipeg : Hignell Printing, 1989. ISBN 0-88977-057-3.

BENDÁK, Ľudovít. Ťažko sme sa lúčili so Španielskym ľudom. In: FILO, Milan (ed.). *Pri Madride bojovali sme o Prahu, zborník spomienok československých dobrovoľníkov v boji proti fašizmu v Španielsku z rokov 1936 – 1939*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1961.

FÁBRY, Štefan. *V službách revolúcie*. Bratislava : Pravda, 1982.

GONDA, Radim. Postoj československé štátni moci k rekrutovaniu dobrovoľníkov do mezinárodných brigád ve Španělsku. In: MARŠÁLEK, Zdenko – VORÁČEK, Emil (eds.). *Interbrigadisté, Československo a španělská občanská válka*. Praha : Historický ústav AV ČR – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017.

HAMBÁLEK, Štefan. Nebo nad Španielskom bolo pre fašistov nebezpečné. In: FILO, Milan (ed.). *Pri Madride bojovali sme o Prahu, zborník spomienok československých dobrovoľníkov v boji proti fašizmu v Španielsku z rokov 1936 – 1939*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1961.

LONDON, Artur Gerard. *Španělsko, Španělsko...* Praha : Nakladatelství politické literatury, 1963.

LUDROVSKÝ, Jozef – PAŠKA, Pavel. *Žili sme vo Francúzsku*. Bratislava : Epoque, 1969.

MAJER, Ján. Pri Terueli sme prešli bojovým peklom. In: FILO, Milan (ed.). *Pri Madride bojovali sme o Prahu, sborník spomienok československých dobrovoľníkov v boji proti fašizmu v Španielsku z rokov 1936 – 1939*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1961.

MARŠÁLEK, Zdenko. Českoslovenští interbrigadisté 1936 – 1939 v dobové statistice. In: MARŠÁLEK, Zdenko - VORÁČEK, Emil (eds.). *Interbrigadisté, Československo a španělská občanská válka*. Praha : Historický ústav AV ČR – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017. ISBN 978-80-7285-206-2.

MOTL, Stanislav. *Peklo pod španělským nebem: Čechoslováci ve španělské občanské válce*. Praha : Rybka Publishers, 2017. ISBN 978-80-87950-47-0.

NEDVĚD, Jiří. *Českoslovenští dobrovolníci, mezinárodní brigády a občanská válka ve Španělsku v letech 1936 – 1939* (diplomová práce). Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2008.

PETROU, Michael. *Renegades: Canadian in the Spanish Civil War*. Toronto : UBC Press, 2008. ISBN 978-0-7748-1418-8.

RAJLICH, Jiří – MAJTENYI, David. *Jan Ferák a ti druzí: Českoslovenští interbrigadisté, letci a letouny v občanské válce ve Španělsku*. Cheb : Svět křídel, 2012.

Dobová tlač/ Period press

Bratislavčan 3 mesiace v koncentračnom lágre, chcel do Španielska – odsedel si 6 mesiacov v hitlerovských väzeniach. In: *Slovenské zvesti*, 1937, roč. 2, 5. august, č. 148, s. 4.

MRKVA, Ján. Dopis veliteľa tanku Štefan Major – Tankista Ján Mrkva po uzdravení vracia sa znovu na bojište. In: *Slovenské zvesti*, 1937, roč. 2, zvláštne vydanie február, s. 3.

Nová „hviezda“ na komunistickom nebi. In: *Slovák*, 1937, roč. 19, 21. február, č. 42, s. 4.

O autorovi / About the author

Mgr. Štefan Dvorský

Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta

Hrabovská cesta 1B, 03401 Ružomberok

e-mail: stevo.dvorsky@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-8682-3934>